



# Innledning: Mann for sine mange hatter

Fred Carlo Andersen

Førsteamanuensis, Høgskolen i Østfold

[fred.c.andersen@hio.no](mailto:fred.c.andersen@hio.no)

Fred Carlo Andersen er førsteamanuensis ved lærerutdanningen ved Høgskolen i Østfold. Han har tidligere jobbet med utdanningsledelse og ved det nasjonale rektorutdanningsprogrammet ved UiO, og som rådgiver for Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring. Hans forskning er knyttet til språklig og kulturelt mangfold i en skolekontekst, med fokus på hvordan skolens ledelse forstår muligheter og begrensninger for nyankomne elevers læring. Han er for tiden koordinator for et EU-basert nettverk (SIRIUS) for opplæring av barn og unge med migrasjonsbakgrunn.

Thomas Hylland Eriksen

Professor, Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo

[t.h.eriksen@sai.uio.no](mailto:t.h.eriksen@sai.uio.no)

Thomas Hylland Eriksens forskning har for en stor del dreid seg om sosiale og kulturelle implikasjoner av globalisering, og han har publisert om identitetspolitikk, kreolisering, minoritetsspørsmål og nasjonalisme. Fra 2012 til 2017 ledet han ERC-prosjektet «Overheating» om lokale reaksjoner på akselerert endring, og har i den sammenheng bl.a. publisert bøkene *Overheating: An anthropology of accelerated change* (2016) og *Boomtown: Runaway Globalisation on the Queensland Coast* (2018).

Arne Martin Klausen døde 15. juni, 90 år gammel, mens vi var i ferd med å ferdigstille dette temanummeret av NAT. Arne Martin ble holdt informert om denne publikasjonen, og satte pris på prosjektet.

I sin tale under bisettelsen skildret datteren, Bente Vold Klausen, på vegne av seg selv og sine brødre, en far som måtte slå hjul hele veien ned Karl Johans gate for å få sin kone, og som gjerne imponerte ved å gå opp trapper på hendene. Hun understreket at for mange var han sosialantropolog, akademiker, lærer og foreleser, men for familien var han også snekker og altnuligmann, en som underholdt med loppesirkus og ustyrlige lømmetørklemus, og som alltid hadde svar på vanskelige spørsmål. Vi fikk med andre ord en forsterket tro på at vår overskrift til denne innledningen var et godt valg. I denne innledningen rammer vi inn hans bredde og bidrag innenfor akademia.

Ingen kan beskylde Arne Martin Klausen for å ha vært kald og avvisende. Når du kom inn på kontoret hans, enten det var som grunnfagsstudent eller kollega, bad han deg alltid om å sette deg. Så satt han der, tynnhåret med skipperskjegg og et vennlig blikk, og lyttet til det du hadde å si, enten det var planer for feltarbeid eller en kinkig universitetspolitisk sak, tok av seg brillene (som han hadde i en snor rundt halsen) og ga et råd det alltid var verdt å lytte til. For Arne Martin var en lyttende mann som likte å se en sak fra flere sider og ikke bare sin egen.

Arne Martin Klausen, født i Porsgrunn i 1927, trodde aldri at han skulle bli professor. Hans første jobb etter noen års studier i Oslo var da også som lærer i Flekkefjord, men så kom han tilbake, avla magistergraden i etnografi i 1957, og fikk snart jobb som vitenskapelig assistent ved Etnografisk museum. Siden ble han i academia til han gikk av med pensjon i 1997, men han var en aktiv pensjonist, som både startet filosofikafé i Fredrikstad og spilte i mange år en viktig rolle i lokalhistoriemiljøet på Hvaler.

Som student tilhørte Arne Martin den legendariske «loftsgjengen» på museet, som på mange måter skapte moderne norsk sosialantropologi, under intellektuell ledelse av Fredrik Barth. Arne Martin var imidlertid en fremmed fugl i dette borgerlige selskapet. Han hadde bakgrunn fra arbeiderklassen – faren var platearbeider på Hydro – og kom fra et pietistisk, kristent miljø der komparativ kulturforskning var minst like fjernt som ateisme. Dessuten var han interessert i materiell kultur, og skrev sin magisteravhandling om kurvfletting hos dayakene, med utgangspunkt i museets samlinger. De andre unge mennene (og kvinnene, etter hvert) kunne imidlertid for sin del heller ha tenkt seg å selge samlingene for å finansiere feltarbeid.

Likevel ble altså Arne Martin også feltarbeider, og hans vitenskapelige hovedverk regnes å være doktoravhandlingen *Kerala Fishermen* (Klausen, 1968), som sprang ut av et prosjekt ved PRIO, Fredsforskningsinstituttet, som han var med på å grunnlegge, under ledelse av Johan Galtung (se Sørbøs artikkel i dette nummeret). Denne avhandlingen fra det sørlige India viser betydningen av antropologisk kunnskap for utviklingsarbeid, og er den første systematiske bistandskritiske studien fra Norge. Senere skulle Arne Martin holde kurs og foredrag for bistandsarbeidere der han betonte at kultur ikke er en sektor, men et gjennomgripende aspekt ved alt sosialt liv, og at den varierte. Kort sagt var det annerledes å bygge en vei i Tanzania enn i India. Dette var ny kunnskap for ingeniørene og økonomene i NORAD. Som ung etnograf gikk han sammen med Henning Siverts til frontalangrep på Thor Heyerdahl i et stort innlegg i Aftenposten (11. mars 1958). I Heyerdahl-biografien til Ragnar Kvam jr. (2008) beskrives det som et oppgjør med hele Heyerdahls forskning og en bredside han aldri kom til å glemme. Heyerdahl (2000) skriver 40 år etter at han bestemte seg for å finne en rolig arbeidsplass i utlandet etter at to nybakte norske arkeologistudenter fikk helsider til rådighet i osloavisene for å antyde at han hadde seilt Kon-Tiki på revet med vilje for å skape sensasjon. I sin minnetale over Heyerdahl understreket Klausen både faglig uenighet og anerkjennelse av hans tverrfaglig organiserte forskningsprosjekter.

Parallelt med arbeidet med doktorgraden på 1960-tallet var han en av nøkkelfigurene i arbeidet med å utvikle et studieprogram i sosialantropologi ved Universitetet i Oslo. Likevel valgte han å bli igjen på museet da hans kolleger enten dro til Bergen eller Blindern. For til tross for bredden i Klausens bidrag til antropologi, tverrfaglig tenkning om kultur og norsk offentlighet, var det nok estetikk, kunst og materiell kultur som lå hans hjerte nærmest. Mange mener at den relativt ukjente *Kunstsosiologi* (Klausen, 1977) er hans beste bok.

Han gjorde seg tidlig gjeldende som formidler, gjennom kronikker og debattinnlegg. Arne Martins interesse for skole gjorde at han allerede på 1950-tallet involverte seg i arbeidet med opprettelsen av en egen samfunnsfaglig linje i gymnaset, en ide som imidlertid først var moden og ble tatt opp av norske lektorer 20 år senere. I sitt fagpolitiske engasjement på sosialantropologenes vegne, var det særlig to strategiske felt som pekte seg ut. For det første argumenterte han for å skape et nytt integrert samfunnsfag som passet inn i grunnskolens – og det samfunnsfaglige gymnas' studieplaner. For det andre ivret han for å sikre at de nye

grunn- og mellomfag fra fakultetet kvalifiserte for undervisningskompetanse i skolen på lik linje med de tradisjonelle humanistiske fag. Klausen ble medlem av en utredningskomite som fikk gjennomslag for å utvikle et integrert samfunnsfag med elementer fra fag som statsvitenskap, sosiologi, økonomi og sosialantropologi. Hans bok, *Kultur: variasjon og sammenheng* (Klausen, 1970) ble umiddelbart satt på pensum da den nye samfunnsfaglinjen ble etablert på gymnaset senere samme tiår. Det var et stort behov for etterutdanning av lærere, og Klausen reiste, som han selv uttrykker det, «land og strand rundt og holdt kurs», i sosialantropologi som komponent i det nye faget. Han har også vært en kjærkommen gjesteforeleser ved ulike studiesteder og skoler knyttet til flerkulturell pedagogikk, noe som viser bredden i invitasjoner til å ikle seg ulike hatter. Hans bidrag med kapittelet sosialantropologiske refleksjoner i pedagogene Østerud og Johnsens (2004) *Leve skole! Enhetsskolen i et kulturkritisk perspektiv*, viser samtidig Klausens engasjement i skolepolitiske spørsmål. Han har vært en fremragende formidler. Han skrev og snakket klart og tydelig, var skeptisk til høyt travende teorier og har vært en høyt skattet lærer. En periode holdt han ukentlige, oppsummerende kveldsforelesninger på universitetet, av hensyn til de av studentene som ikke hadde anledning til å følge undervisning på dagtid, men disse forelesningene var så klargjørende at ganske mange valgte å gå på dem selv om de ikke måtte.

I offentlig debatt er det særlig kulturbegrepet Klausen har debattert, noe som tydelig kommer til uttrykk i dette temanummerets siste artikkel. Han var sympatisk innstilt til «det utvidede kulturbegrep» som også inkluderte fenomener som sport, men anså det som avgjørende å kunne skille tydelig mellom «kunst og kultur», altså det avisenes kultursider handler om og det antropologiske kulturbegrepet, som viser til kosmologi, verdier, slektssystemer. På dette området hadde han en svært fremtredende rolle i en offentlighet som på denne tiden knapt hadde noe begrep om sosialantropologien. Situasjonen er jo annerledes i dag, og det skyldes ikke minst Arne Martin og arven etter ham.

De færreste yngre antropologer er klar over bredden i hans bidrag og betydningen av hans tilstedeværelse i miljøet. Som den første professoren ved Institutt for etnografi (UiO) fra 1974, skapte han et kollegialt miljø preget av mangfold og pluralisme, helt i tråd med fagets empiriske orientering, kan man si. Han oppmuntret til prosjekter som ble regnet for å være sære, for eksempel forskning i Norge eller på estetiske og materielle forhold, og han stod stormen av gjennom de turbulente syttiårene, preget av ofte dogmatisk marxisme og intellektuell skråsikkerhet blant studentene. Arne Martin, som mistriivdes med fastlåste konflikter, ble preget av motstanden, men samtidig tok han studentene tilstrekkelig alvorlig til at han leste seg opp på marxisme og lette etter mulige kompromisser. Så sent som på 1980-tallet foreleste han om paralleller mellom Barths prosessanalyse og marxismens lære om basis og overbygning.

Etter Kerala og bistanndskritikken konsentrerte Klausen seg lenge om formidling, undervisning og universitetspolitikk (se Kolshus' artikkel i dette nummeret). Hans neste større empiriske arbeid var et tidlig bidrag til medieantropologien, også internasjonalt, nemlig studien av Dagbladets overgang fra fullformat-avis til tabloidformat (se Skjælaaens artikkel i dette nummeret). Han kjente mange i Dagbladet, også i redaktørsjiktet, og fikk en tilgang til empirien mange kunne ha misunt ham. Her var han interessert i endringene i arbeidsformer og identitet, og eventuelle konflikter rundt disse, men han skrev også utførlig om endringene i medieestetikken. 1980-tallet var et tiår da kommersialisering og rekla-

meestetikk tok stadig større plass i våre liv, og tabloidformatet i pressen ble betraktet som et symptom.

På omtrent samme tid redigerte Klausen en bok mange hadde glede av, både i og utenfor antropologien, nemlig *Den norske væremåten* (Klausen, 1984). Som ved flere tidligere anledninger, lå han i forkant av kommende trender og tendenser, og *Væremåten* var trolig den første analysen av norsk kultur og samfunn skrevet av antropologer. Flere av de mer minneverdige bidragene i boken var empirisk tynne, men presenterte originale grep, metaforer og perspektiver på det konsensusorienterte, likhetsfikserte landet der bygda er en totem og du kan «få meg ut av Valdres, men du får aldri Valdres ut av meg». Senere har perspektiver på alt fra brunost til skigåing, fra selvgodhet til likhetsideologi, blitt en blomstrende attåttnæring for norske antropologer, som står i opplagt gjeld til *Væremåten*. Han utviklet disse perspektivene i boken *Kultur – mønster og kaos* (Klausen, 1992), med fokus på hvordan vi skal forholde oss til den omskiftelige virkeligheten, og hvilke verdier som skal styre den moderne kulturen. Hovedperspektivet er det samfunnsvitenskapelige, særlig det antropologiske, men perspektivet dreier fra det eksotiske til det hjemlige og moderne (se Lien og Abrams artikkel).

Klausens neste, og siste, større forskningsprosjekt handlet om Lillehammer-OL i 1994 (1995, 1996). Sammen med kolleger fra Oslo og Lillehammer studerte han vinter-OL som ritual, som feiring av moderniteten og som uttrykk for bestemte estetiske regimer. Som i alle vellykkede feltarbeid fikk OL-gruppen noen overraskelser underveis. For eksempel hadde ingen på forhånd spådd at Fakkelfstafetten, som gikk fra lokalsamfunn til lokalsamfunn forut for selve OL, skulle få en så sentral rolle som den viste seg å gjøre. De var heller ikke forberedt på at handel med, og samling av, pins skulle bli så viktig for en ganske stor gruppe entusiaster. Særlig «pins-hysteriet» interesserte ham, som ikke hadde mistet sin lidenskap for estetikk og materiell kultur, og han skrev en artikkel om pins allerede før OL.

Med unntak av den svært lesverdige selvbiografien *Et liv i kulturkollisjon* (Klausen, 1999), har Klausen publisert lite siden han ble pensjonist. Imidlertid har han vært aktiv på andre og mindre synlige områder, blant annet som initiativtaker til filosofikafeen i Fredrikstad og som engasjert bidragsyter til musealt arbeid og lokalhistorie på Hvaler, hvor han bodde helt til han for få år siden ble enkemann.

Vår påstand, som også har vært med på å motivere dette temanummeret, er at Arne Martin Klausens rolle i norsk sosialantropologi har vært formidabel. Som denne korte skissen viser, var han i forkant av utviklingen ved flere anledninger, han utvidet grenseflaten mellom akademisk antropologi og verden utenfor, han var en glimrende lærer, en vidsynt og tolerant veileder og en solid leder som sjelden eller aldri lot temperamentet løpe av med seg. Hans akilleshæl, som ble stadig mer tydelig etter hvert som forløperne til tellekantsystemet begynte å gjøre seg gjeldende, var mangelen på tunge, internasjonale publikasjoner. Han var heller ikke kjent som en skarp og dristig teoretiker, men kanskje det er nettopp derfor hans beste bidrag fremdeles kan leses med utbytte; de er fri for sjargong og nikk til moteguruer, men forankret i en empiri som er analysert på troverdige måter.

Bidragsyterne til temanummeret nærmer seg Arne Martin Klausens virke på måter som er ment å reflektere noe av mangfoldet i hans egen faglige biografi. Gunnar M. Sørbo, selv en ledende utviklingsantropolog gjennom flere tiår, tar utgangspunkt i Klausens doktorgradsarbeid om det norske fiskeriprojektet i Kerala, og viser både kontraster og paralleller mellom Klausens kritiske perspektiv på bistand og hans samtidige Fredrik Barths syns-

punkter. Etter Kerala-prosjektet vendte Klausen blikket innover snarere enn utover, og han var blant de første som tematiserte norsk kultur fra et antropologisk perspektiv. I en artikkel basert på et aktuelt forskningsprosjekt skriver Marianne Lien og Simone Abram, som begge har lang fartstid som forskere på det norske, om hytta – et ikonisk bilde på en bestemt type norskhet – med en vinkling der arv og moralsk økonomi står i sentrum.

Formidling av antropologi til et større publikum var alltid en kjernesak og et hjertebarn for Arne Martin, og en av dem som forvalter arven i dag er Thorgeir Kolshus, hvis artikkel spenner opp et bredt lerret og diskuterer antropologiens skjebne i norsk offentlighet i årene etter at Klausen selv ble mindre aktiv og synlig. Som formidler hadde Klausen en interesse for journalistikk som både var personlig og faglig, og det var særlig i Dagbladet han publiserte journalistikk. Derfor var det kanskje naturlig at han utførte et større forskningsprosjekt på denne avisen da den gikk over til tabloidformat i 1984. Gudrun Skjælaaen, som selv skriver doktoravhandling om en annen avis, forklarer hvorfor denne boken fremdeles har relevans for medieantropologien.

Avslutningsvis kan vi diske opp med en aldri så liten godbit, i form av en upublisert artikkel av Arne Martin Klausen selv, med den lett polemiske tittelen *Er ost kultur?*. I denne teksten, opprinnelig skrevet i 2001, går han gjennom ulike måter å bruke kulturbegrepet på, slik det har kommet til uttrykk i norsk kulturpolitikk siden annen verdenskrig. Artikkelen dokumenterer kanskje at forvirringen stadig er stor omkring kulturbegrepet, ikke minst etter at man begynte å bruke det for å beskrive innvandreres tilpasning til Norge – samtidig som man fortsetter å bruke det i ulike varianter for å betegne «kunst og kultur». Som Klausen sa til en av oss for noen år siden: «Selvsagt kan vi ikke kvitte oss med kulturbegrepet, men vi trenger flere kulturbegreper.» Bakgrunnen var at mange kolleger i inn- og utland opplevde kulturbegrepet som en tvangstrøye, som førte til essensialisme, som ble misbrukt i identitetspolitikken, og som sløvet de analytiske skalpellene. Klausens konklusjon var tro mot hans pluralistiske tilnærming til faget og verden: Det er ønskelig med mer, ikke mindre. Hans holdning var alltid at den intellektuelles oppgave må være å åpne flere dører enn han eller hun lukker. Dette kommer også til uttrykk i hans samlede forfatterskap vist i bibliografien publisert i dette nummeret.

## REFERANSER

- Heyerdahl, T. (2000). *I Adams fotspor. En erindringsreise* Oslo: Stenersen forlag.
- Klausen, A. M. (1968). *Kerala Fishermen and the Indo-Norwegian Pilot Project*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Klausen, A. M. (1970). *Kultur. Variasjon og sammenheng*. Oslo: Gyldendal.
- Klausen, A. M. (1977). *Kunstsosiologi*. Oslo: Gyldendal.
- Klausen, A. M. (1984). *Den norske væremåten*: Cappelen.
- Klausen, A. M. (1992). *Kultur. Mønster og kaos*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Klausen, A. M. (1995). *Fakkelf stafetten. En olympisk ouverture*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Klausen, A. M. (1996). *Lillehammer-OL og olympismen. Et moderne rituale og en flertydig ideologi*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Klausen, A. M. (1999). *Et liv i kulturkollisjon*. Oslo: Aschehoug.
- Kvam jr, R. (2008). *Thor Heyerdahl. Mannen og verden* Oslo: Gyldendal.
- Østerud, P. & Johnsens, J. (2004). *Leve skole! Enhetsskolen i et kulturkritisk perspektiv*. Hamar: Oplandske Bokforlag.